

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ STRATEJİSİ

Jeopolitik Dergisi, Ağustos 2008

Yıldırım Koç

13 Temmuz 2008 günü Avrupa Birliği'nin 27 ülkesinin ve Akdeniz'le bağlantılı 16 ülkenin (Arnavutluk, Cezayir, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Moritanya, Fas, Karadağ, Monako, Filistin, Suriye, Tunus ve Türkiye) hükümet ve devlet başkanları Paris'te bir araya gelerek, "Barselona Süreci: Akdeniz İçin Birlik" sürecini başlattı.

Türkiye önce bu süreçte yer alma konusunda kuşkularını dile getirdi; ancak daha sonra verilen bazı güvenceler ve muhtemel bazı baskılar sonucunda, Başbakan Erdoğan bu toplantıya katıldı.

Bu gelişmeleri nasıl yorumlamak gerekmektedir?

Avrupa Birliği, emperyalist bir bloktur. AB, her emperyalist blok gibi, kendi denetimi altında bir bölge ("arka bahçe") oluşturma çabasıdadır. Bu açıdan bakıldığında, Avrupa Birliği'nin bu girişimi, ABD ve Rusya ile yaşanan rekabetin bir yansımasıdır.

Ancak olayın diğer bir boyutu, Avrupa Birliği içi sorunlar ve rekabettir.

Avrupa Birliği, nihai amacı Avrupa Birleşik Devletleri olan bir girişimdir. Ancak bu girişim, bir süre önce AB Anayasası'nın, kısa bir süre öncesinde de Lizbon Antlaşması'nın bazı ülkelerce reddedilmesi sonrasında, ulusötesi bir devlet oluşturma çabalarını bir süre geciktireceğe benzeyen iç sıkıntılar yaşamaktadır. İç sıkıntıların aşılmasında Avrupa Birliği'nin ağır topları arasındaki rekabet de önem kazanmaktadır.

Avrupa Birliği'ne son yıllardaki katılmalar, Birlik içinde Almanya'nın durumunu göreceli olarak daha güçlendirmiştir. AB'ye yeni katılan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Almanya'nın etkisi, İngiltere'ye ve Fransa'ya göre çok daha fazladır. AB'yi oluşturan ülkeler, ulus devlet anlayışı yerine ulusüstü bir devlet yaratma çabasında büyük zorluklar yaşamaktadır. Ekonomik durumun iyi olduğu dönemlerde bu nitelikteki zorlukların üstesinden gelmek daha kolaydır. Ancak Avrupa Birliği'nin ekonomik, askeri, teknolojik, demografik ve toplumsal sorunlarının arttığı dönemlerde, AB içinde ulusal çıkarlar ve rekabet önem kazanmaktadır.

13 Temmuz 2008 günü başlatılan "Barselona Süreci: Avrupa İçin Birlik" projesinin ikinci ve belki başlangıçta en önemli boyutu, bu iç rekabettir. Aşağıda ele alınacağı gibi, yapılan kapsamlı görüşmeler ve pazarlıklar sonucunda, bu sürecin iç rekabet boyutu kırılmış, AB'nin ABD ve Rusya ile olan rekabeti boyutu önem kazanmıştır.

Bu sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için Barselona Süreci'ne bakmak gereklidir.

Avrupa Birliği, 1989 yılı Kasım ayında Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından tüm politikalarını yeniden gözden geçirdi. Avrupa Birleşik Devletleri'ni oluşturma projesinde siyasal ve askeri bütünlüğün gerçekleştirilmesi doğrultusunda önemli adımlar atıldı. Ayrıca, AB'nin, Türkiye'yi yakından ilgilendiren, Akdeniz, Balkanlar ve Kafkasya stratejileri, yeniden biçimlendirildi. AB'nin bu üç bölgedeki stratejileri de Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla temelden çelişmekteydi.

Avrupa Topluluğu'nun Akdeniz ülkeleriyle 1970'li ve 1980'li yıllardaki ilişkileri, metropol ülkelerle eski sömürgeleri arasında ticaret alanındaki tavizlerle ve geleneksel proje yardımlarına dayalı mali işbirliği ile sınırlıydı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ve AB'nin bir dünya gücü olarak ortaya çıkma iddialarının güç kazanmasının ardından, 1992 yılında AB'nin

Akdeniz politikaları yeniden biçimlendirildi ¹. Bu konu ilk kez Avrupa Birliği Konseyi'nin 1992 Lizbon Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde dile getirildi ve onaylandı. 1994 Haziran Korfu ve Aralık Essen Zirvelerinde bu konu teyid edildi ve pekiştirildi. 1995 yılı Haziran ayında Cannes'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi toplantısında, Avrupa Komisyonu'nun, "bir Avrupa-Akdeniz ortaklığının kurulması" doğrultusundaki önerisi kabul edildi ve yeni bir süreç başladı. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile gümrük birliğine girmesi de bu çerçevede gerçekleşti.

Avrupa Birliği'nin iki kültür kaynağı, Roma İmparatorluğu ve Hristiyanlıktır. 16 Nisan 1999 günü Stuttgart'da gerçekleştirilen "Avrupa-Akdeniz Forumu, Hükümetler ve Sivil Toplum Diyaloğu" toplantısında Avrupalı konuşmacılardan biri, "Roma İmparatorluğu'ndan beri mare nostrum ilk kez gerçekleşiyor" dedi ². "Mare nostrum" Romalıların Akdeniz'e verdikleri isimdi ("Bizim Deniz"). Bu kavramı Mussolini de sık sık kullanıyordu.

Akdeniz, bugünkü Avrupa Birliği için, dünya çapında bir ekonomik, siyasi ve askeri güç olma çabası içindeki Avrupa Birleşik Devletleri için niçin önemlidir?

Akdeniz ve çevresindeki ülkeler, ilk olarak, AB'nin iç sorunları açısından önemlidir.

AB'nin Akdeniz politikasının uygulamaya sokulduğu 1995 yılında AB'nin ithalatında Akdeniz ülkelerinin payı yüzde 5,7, AB ihracatında Akdeniz ülkelerinin payı yüzde 8,2 idi. Akdeniz, AB sermayesi için önemli bir pazar, hammadde, işgücü ve enerji kaynağıydı. AB, enerji ithalatının yaklaşık yüzde 20'sini bu bölgeden sağlıyordu. AB, Akdeniz ülkelerinde kendi gereksinimlerine göre yetiştireceği ucuz ve nitelikli işgücünden gerek kontrollü bir göç politikasıyla, gerek bu ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla, yararlanabilecekti. Akdeniz ülkeleri, AB vatandaşları için güvenli turizm olanaklarını ucuza sağlayabilecekti. Eski sömürgelerle AB ülkeleri arasındaki ilişkide yasadışı göç ve uyuşturucu trafiğiyle ilgili olarak yaşanan sorunlar, yakın bir işbirliği temelinde en aza indirilebilecekti ³.

Akdeniz ve çevresindeki ülkeler, ikinci olarak, AB'nin dış politikaları açısından önemlidir.

Sovyet sisteminin çökmesinin ardından gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki rekabet daha da arttı ve dünyadaki siyasi gelişmelere açık bir biçimde yansdı. 21. yüzyılda ucuz ve sürekliliği olan enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurma çabaları ve bu alandaki rekabet daha da yoğunlaştı. Ortadoğu ve Kafkaslar'daki enerji kaynaklarının önemi daha da arttı. ABD'nin Körfez Savaşı sonrasında bölgede artan askeri gücü, ABD'ye bu konuda önemli bir üstünlük sağlıyordu. Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikasının bir ayağını da, özellikle Ortadoğu'da tutunabilme çabası oluşturdu. ABD'nin 50 yılı aşkın süredir oluşturduğu güce alternatif oluşturabilecek girişimler, önce ekonomik alanda başlatıldı.

1995 yılında Avrupa Birliği'nin doğu sınırları Yunanistan'da bitiyordu. Avrupa Birliği'nin ortak askeri gücü yoktu. Bu koşullarda, Ortadoğu'da etkili olmanın yolu, Süveyt Kanalı'na, enerji kaynaklarına, terminallerine ve yollarına daha yakın bir ülkenin Avrupa Birliği'ne üye olarak alınmasından geçiyordu. Kıbrıs konusunun AB'nin gündeminde 1991 yılından sonra çok büyük önem kazanmasının ana nedeni, AB'nin Akdeniz politikalarıdır. AB'nin Akdeniz politikaları ile Yunanistan'ın ve Kıbrıs Rumları'nın çıkarları tam olarak çakıştı.

Avrupa Birliği, Akdeniz stratejisini "Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası" olarak formüle etti. Bu yeni strateji çerçevesinde bölgeye daha fazla mali kaynak ayrıldı, bölgesel işbirliği politikaları geliştirildi ve kamuoyunu bu işbirliğinden (yeniden sömürgeleştirilmeden) yana biçimlendirmek amacıyla "sivil toplum örgütleri" projeleri uygulamaya kondu. Akdeniz politikası çerçevesinde kamuoyunu yönlendirmek amacıyla MEDA fonları oluşturuldu.

¹ European Commission, **Euro-Mediterranean Partnership**, Brüksel, 1998.

² Makalenin yazarı bu toplantıyı izliyordu.

³ Friedrich Ebert Vakfı, **Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye**, İstanbul, 1998.

Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikasının uygulamaya geçirilmesinde dönüm noktası, 27-28 Kasım 1995 tarihlerinde toplanan Barselona Konferansı'dır. Bu tarihlerde Barselona'da yapılan toplantıya 15 üye ülkenin dışışleri bakanlarının yanı sıra, Cezayir, Güney Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye dışışleri bakanları ile Filistin Yönetimi Başkanı Yasser Arafat katıldı. Türkiye'yi, Başbakan Yardımcısı ve Dışışleri Bakanı Deniz Baykal temsil etti.

Barselona toplantısı sonrasında Barselona Bildirgesi yayımlandı. Bu bildirmede, "ortak bir refah alanının kurulması" ve Avrupa-Akdeniz anlaşmaları ve AB'nin ortakları arasındaki serbest ticaret anlaşmaları yoluyla 2010 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulması kararları açıklandı. Ayrıca, yatırımlar, sanayi, tarım, ulaştırma, enerji, telekomünikasyon ve bilgi teknolojisi, bölgesel planlama, turizm, çevre, bilim ve teknoloji, su, balıkçılık, insan kaynaklarının geliştirilmesi, belediyeler ve bölgeler, kültürler ve uygarlıklar arasında diyalog, medya, gençlik, sivil toplumlar arasında mübadele, sosyal gelişme, sağlık, göç, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve örgütlü suçlar gibi konularda işbirliği yapılmasını düzenleyen bir "Çalışma Programı" kabul edildi ⁴. İşbirliği, (i) siyasal alanda ve güvenlik alanında, (ii) ekonomik ve mali alanda, (iii) sosyal ve kültürel alanlarda ve insani alanda geliştirildi.

Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde, Akdeniz politikaları çerçevesinde ele alınmaya başlandı. Nitekim, Avrupa Komisyonu'nun Türkiye ile ilişkileri, Akdeniz politikalarına ilişkin bir belgede şöyle anlatılıyordu ⁵: "Türkiye ile gümrük birliği anlaşması. 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe girmiş olan anlaşmayı müteakip, Türkiye, dış ticaretinin yarısını yaptığı en büyük ticaret partneri olan Avrupa Birliği ile bir gümrük birliğine giren ilk Akdenizli ortak olmuştur. Türkiye, böylece, Avrupa Topluluğu ile 1963'te başlamış olan bir süreci tamamlamıştır."

Avrupa Birliği, Akdeniz politikası çerçevesinde, bağlantılı ülkelerinde liberalleşmeyi, özel sektörü güçlendirmeyi, özelleştirmeyi ve serbest bölgelerin kurulmasını etkin bir biçimde destekledi. MEDA fonları da bu amaçla etkili bir biçimde kullanıldı. MEDA fonlarından yararlanmanın ön koşullarından biri, AB ülkelerinin yönetiminde yüzde 29,88 oranında oy gücüne sahip olduğu IMF istikrar programlarının uygulanmasıydı.

Avrupa Birliği'nin Akdeniz bölgesindeki 12 ülkeyi sömürgeleştirme çabası olan Barselona süreci, sivil toplum örgütlerini parasal yardımlar aracılığıyla etkileyerek ve yönlendirerek önemli başarılar elde etti. Avrupa Komisyonu, Barselona sürecine ilişkin bazı raporlar yayımlamıştır. Ancak, konunun Türkiye'de yeterince tartışılmaması, Avrupa Birliği'nin konuya ilişkin gerçek niyetlerinin bilinmediğini veya bilenlerin de çeşitli nedenlerle sustuğunu göstermektedir ⁶.

Avrupa Komisyonu'nun, Avrupa Birliği'nin bölge ülkelerini sömürgeleştirme çabalarını kolaylaştırma ve daha etkili kılma çalışmalarının önemli unsurlarından biri de, bölge ülkelerinde oluşturulan Ekonomik ve Sosyal Komiteleri (Konseyleri) yönlendirme çabalarıdır. Bu amaçla çeşitli toplantılar yapıldı, ülkemizdeki demokratik kitle örgütlerinin bu amaçla kullanılması için bu kuruluşlara önemli miktarda para aktarıldı.

⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliđi, **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Barselona Bildirgesi, Çalışma Programı, Avrupa-Akdeniz Konferansı, Barselona, 27-28 Kasım 1995**, Ankara.

⁵ Avrupa Komisyonu, **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı**, Ankara, 1997, s.6.

⁶ Bkz. European Commission, **The Barcelona Process, Five Years on, 1995-2000, Euro-Mediterranean Partnership**, 2000; European Commission, **The Barcelona Process, the Europe - Mediterranean Partnership, 2001 Review**, 2002. Ayrıca bkz. Paydak, S., **Akdeniz'de Barış, Refah ve İstikrara Yatırım: Avrupa - Akdeniz Ortaklığı**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliđi yay., Ankara, 1999.

Barselona Süreci, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımının bir alternatifi olarak geliştirilmek istendi. Ancak Avrupa Birliği Konseyi'nin 1997 zirvesi sonrasında Türkiye'nin takındığı sert tutum sonrasında, 1999 zirvesinde aday üyelik statüsü kabul edildi ve üç yıla yakın bir süre önce de katılım görüşmeleri başladı. Ancak bu konuda çeşitli kayıtlar kondu. Özellikle Fransız yetkililer, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin katılımının mümkün olmadığını birçok kez açıkça dile getirdiler.

Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, bir süredir tavsayan Barselona Süreci'nin güçlendirilmesi yoluyla bir taşla üç kuş vurmayı hedefledi. Bir taraftan Türkiye'nin AB'ye katılımına alternatif model daha güçlü ve çekici kılınacaktı; bir taraftan AB içinde Fransa'nın, İtalya'nın ve İspanya'nın göreceli gücü artacaktı; bir taraftan da Avrupa emperyalizminin arka bahçesi (ABD'ye ve Rusya'ya karşı) daha düzgün ve verimli hale getirilecekti.

Bu süreçte Türkiye'nin itirazları, 2008 Mart'ında Türkiye'ye sözde bazı güvencelerin sağlanmasını, yeni girişimin Türkiye'nin tam üyeliğinin alternatifi olmadığı konusunda sözler verilmesini gerektirdi. Türkiye, ne kadar ciddi olduğu her zaman tartışılabilir bu sözler sonrasında 13 Temmuz toplantısına ve oluşturulan sürece katılmayı kabullendi.

Fransa, İtalya ve İspanya'nın AB içindeki göreceli gücünü artıracak girişim, 23 Ekim 2007 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin tüm Akdeniz ülkeleri önderlerini Fransa'da 2008 Haziran'ında yapılacak bir toplantıya davet etmesiyle başladı. Davet yazısında, kesin eşitlik ilkeleri temelinde siyasal, ekonomik ve kültürel birlik oluşturmanın temellerinin atılmasından söz ediliyordu. Amaçlanan bir "Akdeniz Birliği" idi.

Ancak AB'nin bazı ülkeleri ve Avrupa Komisyonu, bu girişime karşı çıktı. Bunun üzerine Sarkozy geri adım attı. 2008 yılının Şubat ayında, "Akdeniz Birliği" ifadesi yerine, "Akdeniz İçin Birlik" ifadesi kullanılmaya başlandı ve bu girişimin Avrupa Birliği'nin Akdeniz'e ilişkin politikalarının tamamlayacağı ve zenginleştireceği ileri sürüldü.

Avrupa Birliği Konseyi ise 13-14 Mart 2008 günleri Brüksel'de yaptığı toplantıda konuyu görüştü ve yayınladığı bildiriye, bu girişimi, „Barselona Süreci: Akdeniz İçin Birlik“ olarak formüle etti. Projenin Sarkozy tarafından ilk gündeme getirilen biçiminde AB ülkelerinin yalnızca bir bölümü bu girişimde yer alacakken, Avrupa Birliği Konseyi'nin açıklamasında Avrupa Birliği'nin tüm üye devletlerinin ve Akdeniz kıyısındaki tüm diğer ülkelerin bu süreçte yer alacakları ifade edildi. Böylece, Fransa'nın bu girişiminin AB içi rekabet boyutu iyice törpüldü.

13 Temmuz 2008 Paris toplantısı, böylece, bir süredir etkisi zayıflamış olan Barselona Süreci'nin daha kapsamlı bir biçimde canlandırılması, Avrupa Birliği emperyalizminin Akdeniz havzasındaki çabalarının yoğunlaşmasına yönelik kararlarla sona erdi.